

*Савченко Т.Г.,**д.е.н.,**професор кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
Українська академія банківської справи МОН України**Миненко Л.М.,**аспірант,**Українська академія банківської справи МОН України*

РОЗВИТОК КОНСОЛІДОВАНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ НА ОСНОВІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ

Анотація. У статті розглядаються міжнародні підходи до визначення та регулювання діяльності глобальних системно значущих банківських груп. Пропонується використовувати окремі елементи даних підходів для вдосконалення консолідованого банківського нагляду в Україні.

Ключові слова: банківський нагляд на консолідованій основі, банківська група, системоутворюючі фінансові інститути, глобальні системно значимі банки, G-SIB.

Постановка проблеми. Специфічні загрози для національної економіки можуть становити пов'язані в межах групи компаній капітали, зокрема банківські групи. Під час розширення активів та обсягів діяльності банківської групи виникають загрози неконтрольованих фінансових ризиків та зловживань, а також під час згорання діяльності групи існує ймовірність банкрутства інших членів банківської групи та поширення ланцюгової реакції на всю банківську систему (залежно від розмірів банківської групи).

З одного боку, діяльність на території України іноземних банківських груп, частина з яких є глобальними системоутворюючими фінансовими інститутами, несе додаткові загрози національній банківській системі. З іншого боку, механізм їх регулювання з боку наднаціонального регулятора є більш прогресивним порівняно з вітчизняними нормами консолідованого нагляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, причини та наслідки банківських криз досліджували А.В. Анікін, О.І. Барановський, О.П. Буряк, А.К. Грязнова, Я.А. Жаліло, І. Зарицька, І.В. Ларіонова, С.В. Леонов, В.К. Паливода, А.С. Попова, С.К. Реверчук, Т.Г. Савченко, О.О. Чуб та ін.

Мета статті полягає у пошуку дієвих інструментів зменшення загроз національній банківській системі з боку національних та іноземних банківських груп шляхом імплементації міжнародного досвіду консолідованого нагляду за глобальними системно значимими банками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іноземні дослідники [3] звертають увагу, що в історичні періоди бурхливого розвитку банківського сектору, незважаючи на великі потрясіння і наявність значного банківського кредиту (1874–1913 рр.), в деяких випадках і місцях банківські кризи були відсутні. І навпаки, період 1980–2013 рр. є пандемією безпрецедентних криз, більших за масштабами від Великої депресії. Так, за період з 1970 по 2013 р. у 53% країн відбулась принаймні одна банківська криза, дві або більше – у 18% країн. Водночас у деяких країнах кризових явищ у економіці не спостерігалось

(29%). Наприклад, Канада, незважаючи на значні обсяги експортних операцій, ніколи не страждала від важкої банківської кризи, у той час як США пережили їх 17 [3].

Для однієї групи країн відсутність банківських криз була пов'язана з нерозвиненістю банківського сектору. Для іншої групи країн, банки яких активно кредитували (Сінгапур, Мальта і Гонконг, Канада, Австралія і Нова Зеландія), відсутність банківських криз була пов'язана зі специфічним механізмом державного регулювання.

Як зазначають фахівці фінансового ринку [6; 7], основними причинами банківських криз є макроекономічні обставини; монетарна політика; стратегії та операції комерційних банків; зловживання, правопорушення та корупція. Таким чином, констатується факт, що держава в особі центрального банку може як провокувати банківські кризи, так і запобігати їм. Причому пошук оптимальних способів монетарного регулювання відбувається не тільки в межах світового співтовариства, а й еволюціонує в кожній окремо взятій країні.

Кожна наступна фінансова криза свідчить про неефективність попереднього банківського регулювання, тому після кожного банкрутства банку або кризи у сфері банківського нагляду слідє посилення вимог до нагляду і збільшення кількості банківських контролерів.

У численних працях відзначається, що основним завданням центрального банку задля запобігання банківських криз має бути забезпечення стабільності фінансової системи, а не виживання будь-якого конкретного банку. Крім того, банкрутство фінансово неспроможних організацій є природним способом оздоровлення бізнес-середовища. Але специфіка банківських установ полягає в тому, що «банківська діяльність розглядається як найбільш ризикована порівняно з іншими видами комерційної діяльності. Якщо компанія, що працює у сфері виробництва, стає банкрутом, інші виробники ідентичних товарів отримують перевагу. У банківській справі, однак, можуть мати місце діаметрально протилежні наслідки, які полягають у тому, що проблеми одного банку можуть поширитися на інший через фактичні фінансові зв'язки, наприклад на міжбанківському ринку, або через втрату довіри клієнтів (виправдану чи ні). Це є обґрунтуванням нагляду за діяльністю окремих банків у широкому контексті системної стабільності» [6, с. 9].

Найбільшу загрозу фінансовій системі становлять саме банківські групи, оскільки в бухгалтерській звітності пов'язаних осіб не відображаються всі фінансові ризики. Крім того, фінансові ризики можуть перекладатися на неконтрольованого або слабше контрольованого учасника банківської групи в процесі

трансфертного ціноутворення [8; 10]. Інструментарій класичного банківського нагляду не дає змоги детально проаналізувати звітність небанківських учасників групи, а також оцінити негативні наслідки від фінансових операцій між банками – членами групи, тому ідентифікувати потенційні фінансові загрози інструментами індивідуального нагляду неможливо.

На нашу думку, для вітчизняного банківського сектору сьогодні характерні:

1) переформатування змісту банківської діяльності: укрупнення банківських активів, розмивання меж фінансових операцій, транскордонна міграція капіталів та ризиків;

2) маніпуляція з боку глобальних банківських монополістів (у редакції Рекомендацій Базельського комітету 2014 р. – системно значимих фінансових інститутів);

3) мультиплікаційний вплив невизначеності факторів ризику кожної країни та нездатності системного управління ризиками, які за перших проявів кризи мають тенденцію викликати ланцюгову реакцію «депозитної паніки»;

4) значні розміри акумульованого капіталу банківських груп, що ставлять під загрозу (залежно від величини групи) не тільки фінансові системи окремих країн, а й усю світову фінансову систему.

Особливі ризики для вітчизняної фінансової системи несуть міжнародні банківські групи. За українським законодавством це групи фінансових установ, пов'язаних відносинами контролю, діяльність яких представлена більше ніж в одній країні та які підлягають нагляду на консолідованій основі з боку іноземного органу нагляду [1]. У даному визначенні покладено відповідальність за діяльність на території України банківської групи на наглядовий орган країни походження. Даний підхід у силу особливостей побудови та повноважень кожного національного наглядового органу може містити додаткові загрози законодавчих розбіжностей, нормативів, повноважень та сумлінності регулятора.

Проте загострення проблеми глобалізації фінансових ринків та підвищеної вразливості внаслідок інтеграційних процесів національних фінансових систем призвели до виділення категорії «системно значущі фінансові інститути» (global systemically important banks – G-SIB) та регулювання їх діяльності на наднаціональному рівні. Дана проблема актуалізувалася під час кризи глобальної фінансової системи 2008–2009 рр., спровокованої банкрутством Lehman Brothers. Однією з його причин стала недооцінка регуляторами проблеми «занадто значимий фінансовий інститут, щоб збанкрутувати» (too big to fail) у період до фінансової кризи. Дана проблема обумовлена ризиком несумлінної поведінки системоутворюючих фінансових інститутів (moral hazard risk), які брали на себе необґрунтовано високий рівень ризиків, покладаючись на непряму/пряму підтримку держави (що відбивалося в підсумку у зниженні вартості їх запозичень), не володіючи при цьому адекватною системою ризик-менеджменту.

Оскільки банківські групи здебільшого є системоутворюючими елементами з точки зору національних фінансових систем, до їх ідентифікації та моніторингу національними регуляторами доцільно використовувати критерії і процедури консолідованого нагляду, застосовувані в міжнародній практиці.

Відповідно до міжнародних рекомендацій, системно значущими можуть бути визнані такі інститути, погіршення фінансового становища або порушення діяльності яких може завдати істотної шкоди фінансовій системі та економіці [4]:

- фінансові організації (банки, банківські групи, страхові компанії);
- інфраструктурні організації фінансового ринку (системно значимі платіжні системи; центральний депозитарій; системи розрахунків за операціями з цінними паперами; ключові контрагенти; торгові депозитарії).

Для визначення переліку глобальних системно значимих банків (G-SIB) та банківських груп Базельським комітетом із банківського нагляду використовується скоринговий підхід, який, зокрема, передбачає проведення оцінки за п'ятьма напрямками [5]:

- 1) розміром глобальних системно значимих банків;
- 2) взаємопов'язаністю глобальних системно значимих банків;
- 3) транскордонною діяльністю;
- 4) «замінністю»;
- 5) комплексністю (складністю) операцій.

Критеріальні значення для оцінюваних індикаторів наведені в табл. 1.

Таблиця 1
Індикативний підхід до оцінювання G-SIB

Категорія (і вага)	Індивідуальний індикатор	Ваговий коефіцієнт
Крос-юрисдикційна діяльність (20%)	Крос-юрисдикційна претензія	10%
	Крос-юрисдикційні зобов'язання	10%
Розмір (20%)	Загальний вплив, визначена за Базель III частка позикових коштів	20%
Взаємопов'язаність (20%)	Внутрішні фінансові активи	6.67%
	Внутрішні фінансові зобов'язання	6.67%
	Сукупна частка фондування	6.67%
Взаємозамінність (20%)	Пов'язані активи	6.67%
	Здійснювані через платіжні системи платежі	6.67%
	Вартість зазначених операцій на ринках активів та капіталу	6.67%
Складність (20%)	Номинал позабіржових деривативів	6.67%
	Активи третього рівня	6.67%
	Цінні папери на продаж	6.67%

Отже, Національний банк України може використовувати дані вагові коефіцієнти для скорингового оцінювання сили впливу банківських груп в Україні. Останнє повинно знайти відображення у відповідній методиці НБУ.

Окрім того, посиленої уваги вимагає діяльність на території України структурних підрозділів та дочірніх компаній глобальних системно значущих фінансових інститутів. Список G-SIBs публікується на щорічній основі, і станом на кінець 2015 р. їх вичерпний перелік наведено в табл. 2.

Наведені вище п'ять груп глобальних системно значимих банків були сформовані Базельським комітетом із банківського нагляду на основі методики кластерного аналізу. Для кожної з них встановлено додаткові вимоги до величини достатності капіталу: 1% («нижня» група), 1,5% (друга група), 2,0% (третя група), 2,5% (четверта група) 3,5% (група «верхня», порожня).

Таблиця 2

Список системно значущих банків у 2015 р. (G-SIBs) [11]

Група	Додаткові вимоги до величини достатності капіталу	G-SIB, в алфавітному порядку в межах кожного сегмента
5	3.5%	(порожній сегмент)
4	2.5%	HSBC JP Morgan Chase
3	2.0%	Barclays BNP Paribas Citigroup Deutsche Bank
2	1.5%	Bank of America Credit Suisse Goldman Sachs Mitsubishi UFJ FG Morgan Stanley
1	1.0%	Agricultural Bank of China Bank of China Bank of New York Mellon China Construction Bank Groupe BPCE Groupe Crédit Agricole Industrial and Commercial Bank of China Limited ING Bank Mizuho FG Nordea Royal Bank of Scotland Santander Société Générale Standard Chartered State Street Sumitomo Mitsui FG UBS Unicredit Group Wells Fargo

Додаткові вимоги до капіталу можуть бути виконані тільки основним базовим капіталом (core tier), в який входять тільки звичайні акції та нерозподілений прибуток і будуть використовуватися як частина буфера консервації капіталу (не сумуються з нормативом достатності основного базового капіталу, а визначають обмеження по розподілу банком чистого прибутку), так званої здатності до поглинання збитків.

Підвищені вимоги щодо достатності капіталу глобальних системно значущих банків застосовуються з 2014 р. (вводяться поетапно до 2019 р.). Глобальні фінансові установи також зобов'язані дотримуватися підвищених вимог щодо систем управління ризиками, агрегування даних, контролю ризиків і внутрішнього контролю [12].

Резолюцією [11] визначено часові вимоги щодо приведення систем управління ризиками системних банківських груп до керованого виду (табл. 3).

Рамкові зустрічі лідерів країн «Групи 20» (Пітсбург, 2009 р.; Сеул, 2010 р.) визначили заходи з посилення нагляду (підвищення інтенсивності та ефективності контролю та нагляду) та відповідальність за несумлінну поведінку системно значущих фінансових інститутів.

Реалізований міжнародними організаціями проект щодо системно значущих фінансових інститутів складається з чотирьох основних напрямів:

Таблиця 3

Термін виконання вимог Резолюції із дня визнання G-SIF

Вимога щодо G-SIB	Термін виконання вимоги з дати визнання G-SIB
Створення групи антикризового менеджменту (Crisis Management Group – CMG)	6 міс
Розробка плану відновлення	12 міс
Розробка стратегії дозволу та розгляду в CMG	12 міс
Погодження Угоди про транскордонне співробітництво між установами	18 міс
Розробка оперативного плану реструктуризації щодо оперативної резолюції	18 міс
Проведення оцінки можливості реструктуризації групою CMG та процес оцінки можливості реструктуризації	24 міс

- 1) підвищення інтенсивності та ефективності контролю та нагляду за системно значущими фінансовими установами;
- 2) ефективного вирішення проблем фінансових інститутів (банків, страхових компаній, об'єктів інфраструктури фінансових ринків) без залучення коштів платників податків;
- 3) введення додаткових вимог до достатності капіталу;
- 4) підвищення стійкості системно значимих складових частин інфраструктури фінансового ринку.

Не варто забувати про лобійовані Великобританією, Німеччиною, Швецією та США поряд із підвищенням вимог до достатності капіталу (додаткового буферу) пропозиції щодо коригування системи податків (запровадження внесків у спеціальні фонди для уникнення перекладання витрат із порятунку фінансових установ на платників податків). Остання норма донедавна не знайшла достатньої підтримки серед країн «Групи 20», що не означає неможливості повернення до даного питання в найближчій перспективі.

Позитивним досвідом національного регулювання стало те, що методика визначення переліку глобальних системно значимих банків лягла в основу розроблених методик для виявлення національних системно значимих банків і методики ідентифікації глобальних системно значущих страхових компаній. Ключові розробки Ради з фінансової стабільності щодо ефективних режимів регулювання неспроможності фінансових інститутів [12] є основою для розробки режимів врегулювання неплатоспроможності як фінансових організацій, так і суб'єктів інфраструктури фінансових ринків в Україні.

Висновки. Проаналізовані вище механізми ідентифікації та регулювання глобально значущих фінансових інститутів із боку наднаціонального регулятора можуть знайти таке відображення в національних стандартах роботи з банківськими групами в Україні:

1. Удосконалення механізму ідентифікації банківських груп за рахунок розробки та впровадження методики скорингового оцінювання сили впливу окремої банківської групи на фінансову систему України.

2. Розширення інструментарію консолідованого нагляду в Україні за рахунок системних антикризових заходів за участю банківських груп, наприклад створення інсти-

туту страхування ризиків, відзвиз ліцензій, рекапіталізація, злиття та поглинання, участь держави у викупі частини банківської групи тощо.

3. Посилення контролю над дотриманням вимог до діючих на території України структурних підрозділів та дочірніх компаній G-SIBs.

4. Застосування підвищених вимог щодо достатності капіталу, щодо систем управління ризиками, агрегування даних, контролю ризиків і внутрішнього контролю національних банківських груп.

Література:

1. Про затвердження Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп : Постанова НБУ від 09.04.2012 р. № 134.
2. Про затвердження Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп : Постанова НБУ від 20.06.2012 р. № 254.
3. Fragile By Design: The Political Origins of Banking Crises and Scarce Credit // Charles W. Calomiris and Stephen H. Haber // Cass Business School, February 27, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cass.city.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0019/213508/Calomiris-presentation-Cass-Feb-27-02-14.pdf.
4. Reducing the moral hazard posed by systemically important financial institutions. Report to G20 // – 2009. September [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.financialstabilityboard.org/wp-content/uploads/r_101111a.pdf.
5. Global systemically important banks: Assessment methodology and the additional loss absorbency requirement – 2013. – July [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs201.pdf>.
6. Лэттер Т. Причины банковских кризисов и управление ими / Т. Лэттер – Лондон : Банк Англии, 1997. – 54 с.
7. Буряк О.П. Банківська криза: суть, причини, наслідки / О.П. Буряк // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2013. – № 2(71). – С. 199–201.
8. Савченко Т.Г. Вплив трансфертного ціноутворення на капіталізацію та вартість банків України / Т.Г. Савченко, С.В. Леонов // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць ; ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – Вип. 29. – С. 364–376.
9. Набок Р. Системно важливі банки: підходи до побудови нагляду / Р. Набок // Вісник Національного банку України. – 2014. – С. 39–43.
10. Макаренко М.І. Система трансфертного ціноутворення в комерційних банках : [монографія] / М.І. Макаренко, Т.Г. Савченко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 238 с.
11. 2015 update of list of global systemically important banks (G-SIBs) // Financial Stability Board – 3 November 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fsb.org/wp-content/uploads/2015-update-of-list-of-global-systemically-important-banks-G-SIBs.pdf>.
12. Key Attributes of Effective Resolution Regimes for Financial Institutions // – 15 October 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_141015.pdf.

Савченко Т.Г., Миненко Л.М. Розвиток консолідованого банківського нагляду на основі імплементації міжнародного досвіду визначення системно важливих банків

Аннотация. В статье рассматриваются международные подходы к определению и регулированию деятельности глобальных системно значимых банковских групп. Предлагается использовать отдельные элементы данных подходов для усовершенствования консолидированного надзора в Украине.

Ключевые слова: банковский надзор на консолидированной основе, банковская группа, системообразующие финансовые институты, глобальные системно значимые банки, G-SIB.

Savchenko T.G., Minenko L.M. The development of the consolidated banking supervision on the base of international experience implementation and indentifying of systemically important banks

Summary. The necessity of further banking supervision development on the consolidated base is conditioned by permanent change of forms and methods of monopolization of financial markets and relative risks which in their turn condition these processes. This article presents international ways towards definition and regulation of activity of global systemically important banking groups. It is proposed to use some elements of these approaches for improvement of the consolidated banking supervision in Ukraine.

Keywords: banking supervision on consolidated base, banking group, systemically creating financial institutes, global systemically important banks, G-SIB.